

Trápenia so školou

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication «Jozef FELIX», bénéficie du soutien du Ministère des Affaires étrangères et européennes, de l'Ambassade de France en Slovaquie et de l'Institut Français de Slovaquie.

Kniha vyšla s podporou fondu Jozefa FELIXA, ktorú udeľuje Ministerstvo zahraničných a európskych vecí Francúzskej republiky, Francúzske veľvyslanectvo na Slovensku a Francúzsky inštitút na Slovensku.

Trápenia so školou

Daniel Pennac

*preložili Katarína Benabdillah
a Ivana Studená*

Daniel Pennac
Chagrin D'École

Copyright © Editions Gallimard, Paris 2007
Translation © Katarína Benabdillah, Ivana Studená 2012
Design & Layout © Janka a Palo Bálík 2012
Slovak edition © Artforum 2012

Artforum

Venujem Minne, z celého srdca.

*Pre Fanchon Delfosse, Pierra Arènesu, Josého Rivauxa,
Philippa Bonneua, Aliho Mehiho, Françoise Dousset a Nicole
Harlé, záchrancov žiakov, ako ich najradšej nazývam.*

*A na pamiatku Jeana Rolina, ktorý si nikdy nezúfal nad
lajdákom, ktorým som bol.*

I

SMETNÝ KÔŠ V DJIBUTI

*Štatisticky sa všetko dá vysvetliť,
osobne sa všetko môže skomplikovať.*

Začnime epilógom: Mama, už bude mať sto rokov, sleduje dokumentárny film o spisovateľovi, ktorého dobre pozná. Spisovateľa vidíme doma v Paríži, obklopeného knihami v knižnici, ktorá mu slúži zároveň ako pracovňa. Z otvoreného okna vidno na školský dvor. Je počuť hluk počas prestávky. Dozvieme sa, že spisovateľ bol celé štvrtstoročie učiteľom a že si vybral byť nad dvomi školskými dvormi – ako rušňovodič, ktorý sa rozhodne bývať na dôchodku nad nákladnou železničnou stanicou. Potom vidíme spisovateľa v Španielsku a v Taliansku, diskutuje s prekladateľmi, žartuje s benátskymi priateľmi. Neskôr ho zasa sledujeme pri samotárskej prechádzke v zahmlených výšinách pohoria Vercors. Hovorí o svojom povolání, jazyku, štýle, štruktúre románu, postavách... Sme v inej pracovni, táto má výhľad na úžasnú alpskú panorámu. Scény striedajú rozhovory s umelcami, ktorých autor obdivuje a ktorí pre zmenu hovoria o svojej práci: režisér a spisovateľ Dai Sijie, ilustrátor Sempé, spevák Thomas Fersen, maliar Jürg Kreienbühl.

Naspäť do Paríža: spisovateľ sedí za počítačom, tentokrát obklopený slovníkmi. Hovorí, že slovníky sú jeho vášeň. V závere filmu sa dozvieme, že spisovateľovo meno sa dostalo do veľkého výkladového slovníka le Robert. Nájdeme ho pod písmenom P, pod menom Pennac, celým menom Pennacchioni, krstným Daniel.

Takže: mama sleduje film v spoločnosti môjho brata Bernarda, ktorý ho pre ňu nahral. Pozerá film od začiatku do konca, bez pohnutia sedí v kresle, ani okom nemihne, mlčí. Padá súmrak.

Koniec filmu.

Záverčné titulky.

Ticho.

Potom sa mama pomaly otočí k Bernardovi a spýta sa:
„Myslíš, že sa z toho raz dostane?“

2. KAPITOLA

Nikdy sa poriadne nespamätala z toho, že som bol zlý žiak. Dnes už vedomie tejto veľmi starej dámy opúšťa pláže prítomnosti a presúva sa k vzdialeným ostrovčekom pamäti. Ako prvé sa vynoria skaly a pripomenú mame úzkosť, ktorá ju sužovala počas celej mojej školskej dochádzky.

Spochiňte na mne ustarosteným pohľadom a pomaly sa spýta:
„Čím sa to vlastne živíš?“

Veľmi skoro mala také obavy o moju budúcnosť, že si nebola istá ani tým, čo robím v prítomnosti. Nezdalo sa jej, že by som sa mohol niečím stať, a zjavne som nebol vybavený na to, aby som sa prebil životom. Bol som jej problémové dieťa. A predsa vedela, že som sa z toho dostal, a to od pamätného mesiaca septembra roku 1969, keď som prvýkrát vstupoval do triedy ako učiteľ. V priebehu nasledujúcich desaťročí (čiže počas celej mojej dospelosti) skrytá úzkosť mame bránila prijať dôkazy o mojich úspechoch. O úspechoch som ju informoval telefonátmi, listami, návštevami, vydávaním kníh, článkami v novinách, účasťou v populárnych televíznych literárnych reláciách. Ale ani stabilita môjho profesionálneho života, ani uznanie mojej literárnej práce, nič z toho, čo o mne počúvala od iných alebo čo mohla čítať v tlači, nič mamu dostatočne neupokojilo. Určite mala z mojich úspechov radosť a hovorievala o nich s priateľmi. Pripúšťala, že otec, ktorý sa ich nedožil, by sa z nich veľmi tešil.

Ale kdesi v hĺbke duše jej zostal pocit úzkosti z toho, že som bol odjakživa slabý žiak. Tak prejavovala materinskú lásku, a keď som si ju doberal kvôli potešeniam materinských úzkostí, odpovedala mi milo vtipom à la Woody Allen:

„Čo by si chcel, nie všetky židovky sú matky, ale všetky matky sú židovky.“

Dnes, keď sa moja stará židovská matka nenachádza úplne v súčasnosti, jej oči opäť prezrádzajú nepokoj, len čo spočinú na najmladšom synovi, šesťdesiatnikovi. Nepokoj stratil na intenzite a úzkosť je už iba starým zvykom. Ale predsa zostáva taká živá, že keď odchádzam, mama mi položí ruku na ruku a spýta sa:

„Máš v Paríži kde bývať?“

3. KAPITOLA

Veru, bol som zlý žiak. Keď som bol malý, večer čo večer som sa vracal domov prenasledovaný školou. Moje zošity vypovedali o nespokojnosti učiteľov. Ak som nebol posledný z triedy, tak som bol predposledný. (Šampanské!) Začalo sa to tým, že som sa stratil v počtoch, neskôr v matematike. Bol som totálny dysortografik. Nebol som schopný učiť sa naspamäť dátumy, určovať zemepisné miesta, učiť sa cudzie jazyky. A bol som povestný lenivosťou (prebratá látka – nenaučená, úlohy – neurobené). Domov som nosil úbohé výsledky a vyvlečšila ich ani hudba, šport či iná mimoškolská aktivita.

„Rozumieš? *Rozumieš* vôbec tomu, čo ti vysvetľujem?“

Nerozumel som. Neschopnosť porozumieť sa objavila už v ranom detstve. Aby sa dalo hovoriť, čím sa to všetko začalo, rodina vymyslela historku o tom, ako som sa učil abecedu. Ustavične som počúval, že mi trvalo celý rok, kým som si zapamätal písmenko *a*. Písmenko *a* za jeden rok. More mojej nevedomosti sa začínalo ďalej, pri neprekonateľnom *b*.

„Žiadna panika, v dvadsiatich šiestich bude perfektne ovládať celú abecedu.“

Otec ironicky žartoval, aby rozptýlil svoje vlastné obavy. O dobrých pár rokov neskôr, keď som opakoval maturitný

ročník a naháňal sa tak za maturitou, ktorá mi tvrdošijne unikala, hovorieval:

„Neboj sa, dokonca i maturovať sa človek nakoniec naučí...“

Alebo, v septembri 1968, keď som mal konečne diplom z literatúry vo vrecku: „Potreboval si revolúciu, aby si obhájl diplom, máme sa obávať svetovej vojny, ak máš uspieť v konkurze na učiteľské miesto?“

Hovoril to bez akejkoľvek zlomyseľnosti. Bola to naša tichá dohoda. Dosť rýchlo sme sa rozhodli pre úsmev, otec a ja.

Ale vráťme sa k mojim začiatkom. Bol som najmladší zo štyroch bratov a bol som špeciálny prípad. Rodičia nemali príležitosť natrénovať sa pri starších synoch, pre ktorých vzdelávanie, hoc aj bez výnimočných výkonov, prebiehalo bezbolestne.

Bol som objektom úžasu, a to úžasu neustáleho, lebo roky ubiehali a neprinášali čo i len drobné zlepšenie stavu mojej školskej tuposti. „Som na konci so silami!“ alebo: „Mňa porazí!“ – takéto zvolania dospelých ma sprevádzali na každom kroku a ich pohľady prezrádzali, že nemôžu uveriť toľkej neschopnosti čokoľvek si osvojiť.

Zjavne všetci chápali rýchlejšie ako ja.

„Si totálne zadbenný!“

V jedno popoludnie maturitného ročníka (vlastne jedného z maturitných ročníkov), keď mi otec dával hodinu trigonometrie v miestnosti, ktorá nám slúžila ako knižnica, si náš pes ukradomky ľahol za nás na posteľ. Keď sme si ho všimli, sucho sme ho vyhodili:

„Padaj, potvora, do svojho kresla!“

O päť minút neskôr bol pes znova na posteli. Iba čo si priniesol svoju starú prikrývku, ktorá pôvodne chránila kreslo, a ľahol si na ňu. Vyslúžil si, samozrejme, všeobecný obdiv. A právom. Zviera bolo schopné spojiť nejaký zákaz s abstraktnou

myšlienkou čistoty a vyvodiť z toho záver, že si musí pripraviť posteľ, aby sa mohlo tešiť zo spoločnosti svojich pánov. Klobúk dolu, to bolo evidentne autentické *myslenie*! Stalo sa to na dlhé roky témou rodinných debát. Ja som z toho vyvodil, že ešte aj nášmu psovi to páli rýchlejšie ako mne. Myslím, že som mu vtedy pošepkal do ucha:

„Zajtra ideš do gympla ty, ty päťolízáč!“

4. KAPITOLA

Dvaja starší páni sa prechádzajú po nábreží Loup, rieky ich detstva. Dvaja bratia. Môj brat Bernard a ja. Pred polstoročím sa ponárali do jej priezračnosti. Plávali medzi jalcami, ktoré sa nedali vyrušiť ich prítomnosťou. Blízkosť rýb vyvolávala dojem, že to šťastie bude trvať večne. Rieka pretekala medzi útesmi. Keď ju bratia sledovali až k moru, podchvíľou unášaní prúdom, zachytávajú sa skál, stalo sa im, že sa stratili jeden druhému z dohľadu. Aby sa opäť našli, naučili sa písať na prstoch – dlhé cvrlikanie, čo sa odrážalo od skalných stien.

Dnes voda klesla, ryby zmizli, hlienovitá a stojatá pena ohlasuje víťazstvo pracíh prostriedkov nad prírodou. Z nášho detstva neostalo nič okrem spevu cvrčkov a leptavej páľavy slnka. A predsa: ešte vždy vieme písať na prstoch; nikdy sme sa jeden druhému nestratili z dohľadu.

Oznamujem Bernardovi, že rozmýšľam o napísaní knihy o škole; nie o škole, čo sa mení v meniacej sa spoločnosti, ako sa zmenila táto rieka, ale vo víre tých neutíchajúcich zvrátov práve o tom, čo sa nemení, o nemennosti, o ktorej sa nikdy nehovorí: *o bolesti, ktorú prežívajú zlý žiak, jeho rodičia a učiteľia. A o tom, ako sa tieto školské trápenia navzájom ovplyvňujú.*

„Rozsiahly program... Ako na to pôjdeš?“

„Napríklad ťa vyspovedám. Ako si, napríklad, spomínaš na moje zaostávanie... v matike?“

Môj brat Bernard bol jediným členom rodiny, ktorý mi smel pomáhať so školskými úlohami bez toho, aby som sa stiahol do ulity. Mali sme spoločnú izbu, až kým som neskončil 6. ročník a nedali ma do internátnej školy.

„V matike? Začalo sa to aritmetikou, pamätáš? Jedného dňa som sa ťa spýtal, čo treba robiť so zlomkom, ktorý si mal pred sebou. Odpovedal si mi automaticky: ‚Treba ho uviesť na spoločného menovateľa.‘ Ale bol tam len jeden zlomok, teda len jeden menovateľ. Ty si sa však nevzdával: ‚Treba ho uviesť na spoločného menovateľa.‘ A keďže som naliehal – ‚Rozmýšľaj trochu, Daniel, je tu *len jeden* zlomok, takže *len jeden jediný* menovateľ –, vybuchol si: ‚To povedal učiteľ. Zlomky treba uviesť na spoločného menovateľa!‘“

A dvaja páni sa usmievajú počas celej prechádzky. To všetko je veľmi dávno za nimi. Jeden z nich bol učiteľom dvadsaťpäť rokov: učil asi dvetisíc päťsto žiakov. Istý počet z nich mal *značné ťažkosti*. A obaja sú otcovia rodín. Poznajú: *Učiteľ povedal, že...* Nádej, ktorú vkladá zlý žiak do memorovania... Slová učiteľa sú ako plávajúce polená, ktorých sa zlý žiak zachytáva, keď ho prúd unáša k vodopádom. Opakuje to, čo povedal učiteľ. Nie preto, žeby to, čo povedal, dávalo zmysel, nie preto, aby správne použil pravidlo, ale len preto, aby sa z toho aspoň na chvíľu dostal, aby *ho nechali na pokoji*. Alebo aby ho mali radi. Za každú cenu.

„...“

„Takže, ďalšia kniha o škole? Máš pocit, že ich ešte nie je dost?“

„Nie o škole! Všetci sa zaoberajú školou, večná hádka starých a moderných: jej osnovy, jej spoločenský význam, jej účel... škola včerajška, škola zajtrajška... Nie. Kniha o zlom žiakovi. O bolesti nechápania a o tom, aké škody to môže napáchať.“

„Až tak ťa to žralo?“

„...“

„...“

„Ešte mi rozprávaj, ako som bol slabým žiakom.“

„Sťažoval si sa, že nemáš pamäť. Látka, ktorú som ti dal naučiť sa večer, sa počas noci vyparila. Na druhý deň ráno si všetko zabudol.“

To je pravda, nevedel som si nič, ako hovoria dnešní mladí ľudia, natlačiť do hlavy. Nechytal som sa, ani som netlačil. Tie najjednoduchšie slová strácali význam, keď som si ich predstavil ako predmet vedomostí. Ak som sa mal, napríklad (je to viac než príklad, v tomto prípade je to veľmi presná spomienka), naučiť úlohu o pohorí Jura, toto dvojslabičné slovo sa začalo rozpadáť, až stratilo akúkoľvek spojitosť s regiónom Franche-Comté, s krajom Ain, s hodinárstvami, vinohradmi, fajkami, nadmorskou výškou, kravami, ostrými zimami, švajčiarskou hranicou, alpským pohorím či jednoducho s vrchmi. To slovo už nič neznamenovalo. Jura, hovoril som si. Jura? Jura... A opakoval som slovo neúnavne dokola ako dieťa, čo žuje a žuje, rastie mu to v puse a nedokáže to prehltnúť, opakuje a neosvojí si to, opakuje až do úplného rozkladu chute a vône, žuje, opakuje, Jura, Jura, jura, jura, Juraj, raj, jurajurajura, až pokým z toho slova nevznikne neurčitá zmes zvukov bez najmenšieho zvyšku akéhokoľvek zmyslu, kašovitý blabot opilca v špongiovitom mozgu... Takto sa zaspáva nad učivom zo zemepisu.

„Tvrdil si, že neznášaš *veľké písmená*.“

Och! Príšerné obludy, tie *veľké písmená*! Zdalo sa mi, že sa týčili medzi mnou a vlastnými podstatnými menami, aby mi zabránili sa s nimi stykať. Každé slovo vytlačené s *veľkým* písmenom na začiatku bolo odsúdené na okamžité zabudnutie: mestá, rieky, bitky, hrdinovia, medzinárodné dohody, básnici, galaxie, teoremy. Tie slová boli nedostupné pamäti

kvôli paralyzujúcemu veľkému písmenu. Stoj, kričalo veľké písmeno, neprekračuj prah tohto podstatného mena, nie je ti *vlastné*, nie si ho hoden, si idiot!

Bernard počas prechádzky upresňuje:

„Malý idiot s malým i!“

Bratia sa smejú.

„A neskôr sa to isté zopakovalo pri cudzích jazykoch: nemohol som sa zbaviť predstavy, že sa hovorí o veciach, čo sú pre mňa príliš náročné.“

„Čo ťa ospravedľovalo od učenia sa slovíčok.“

„Anglické slovíčka boli tak isto prchavé ako vlastné podstatné mená...“

„...“

„...“

„Skrátka, nahováral si si nezmysly.“

Áno, to je pre slabých žiakov typické, nahovárajú si dookola to isté o svojich školských trabloch: *Som nanič, nikdy sa mi to nepodarí, neoplatí sa to ani vyskúšať, je to vopred premárnené, veď som vám to hovoril, že škola nie je pre mňa*. Škola je pre nich uzavretý klub, kde si zakazujú vstupovať. Niekedy aj s medveďou pomocou učiteľov.

„...“

„...“

Dvaja starší páni sa prechádzajú pozdĺž rieky. Na konci prechádzky natrafia na vodnú plochu obkolesenú trstinou a okruhliakmi.

Bernard sa spýta:

„Si stále taký dobrý v hádzaní žabiek?“

5. KAPITOLA

A tu sa prirodzene vynára otázka pôvodnej príčiny. Prečo sa mi v škole nedarilo? Narodil som sa do rodiny štátnych

úradníkov strednej vrstvy. Vyrastal som v prostredí milujúcej rodiny, bez konfliktov, obklopený zodpovednými dospelými, ktorí mi pomáhali s učením... Otec vyštudoval elitnú vysokú školu *École polytechnique*, matka sa venovala domácnosti. Žiaden rozvod v rodine, medzi príbuznými žiadni alkoholici ani poruchy správania či dedičné zataženia. Traja bratia bakalári (matematici, čoskoro dvaja inžinieri a jeden dôstojník), pravidelný rodinný režim, zdravá strava, domáca knižnica, kultúra v rodine primeraná spoločenským kruhom a dobe (otec a matka sa narodili pred rokom 1914): maľby až po obdobie impresionistov, poézia po Mallarmého, hudba po Debussyho, ruské romány, neodmysliteľné obdobie Teilharda de Chardin, Joyce a Cioran pre odvážnych... Rozhovory pri stolovaní pokojné, vtipné a kultivované.

Napriek tomu som bol slabý žiak.

Vysvetlenie sa nedá nájsť ani v rodinnej minulosti. Tá je o sociálnom pokroku troch generácií – vďaka štátnej škole, sekulárnej, bezplatnej a povinnej –, skrátka o vzostupe a víťazstve podľa Julesa Ferryho...

A ešte je tu jeden Jules, strýko môjho otca, Strýko, Jules Pennacchioni, úspešne doviedol k absolvovaniu školy deti z Guargalé a z Pila-Canale, korzických dedín, odkiaľ pochádzala naša rodina. Vďačíme mu za generácie učiteľov, poštárov, policajtov a ďalších štátnych úradníkov doma vo Francúzsku a v jeho kolóniách (možno i nejakých zločincov, ale on by aj ich priviedol k čítaniu...). Traduje sa, že dával diktáty a cvičenia z počtov každému a za každých okolností. Tiež sa hovorí, že si zašiel po deti až k ich rodičom, lebo tí ich nepúšťali do školy v čase zberu gaštanov. Pozbieral deti roztrúsené v nízkom stredomorskom poraste, vzal ich k sebe a varoval otca-otrokára:

„Chlapca ti vrátim, až keď vyštuduje!“